

**ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิด
ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดจันทบุรีและตราด**

**THE COMMUNITY PARTICIPATION IN LAND MINE AREA MANAGEMENT
IN THAI-CAMBODIA BORDER CHANTHABURI AND PROVINCES**

พรทิwa อาชีวะ และคณะ*

Pornitiwa Archeewa and Others

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหา และผลกระทบของพื้นที่ทุ่นระเบิด ศักยภาพ ปัจจัยที่มีผล และข้อเสนอเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชาของจังหวัดจันทบุรีและตราด วิธีวิทยาการวิจัยจะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์โดยใช้วิธีการศึกษา การวิจัยเอกสาร การศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์เจาะลึกรวมถึงการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษา พบว่า ยังคงมีปัญหาทุ่นระเบิดหลงเหลืออยู่ทั้งในจังหวัดจันทบุรีและตราดอีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อชีวิต ทรัพย์สินและสัตว์ป่า ปัญหาดังกล่าวชุมชนทั้งสองจังหวัดมีศักยภาพในการวิเคราะห์ปัญหา การแสวงหาทางเลือกใหม่และการวางแผนเกี่ยวกับการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดจากการมีทุนทางวัฒนธรรม ทางสังคมและทางเศรษฐกิจ ข้อเสนอในเชิงนโยบายนั้นควรเน้นการบริหารจัดการแบบภาคีเครือข่ายซึ่งประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของชุมชน, การบริหารจัดการ, พื้นที่ทุ่นระเบิด

ABSTRACT

The objective of the research was to study landmine impacts and problems as well as potential affecting factors and policy recommendations concerning community participation in landmine area management in Thai-Cambodia Border of Chanthaburi and Trat provinces. The historical qualitative research methodology consisting of documentary research, oral history, in-depth interview and non-participative observation were applied to this study. The findings showed that

* อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี; จำลอง แสนเสนาะ, กนกวรรณ อยู่ไสว, ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

there existed mine problems and impacts concerning of life property and wildlife. However, we found that the communities still had potential in problem analysis, new alternative search and planning capacity because of belonging cultural, social and economic capitals. The research recommended public governance consisting of pushes sector, private sector and civil society organization.

Keywords: community participation, public governance, landmine area

บทนำ

ภายใต้สถานการณ์ประเทศไทย ถึงแม้ว่าสถานการณ์สงครามการสู้รบในพื้นที่ภาคตะวันออกของประเทศไทยจะสงบลงไปแล้ว แต่ยังคงมีวัตถุระเบิดฝังอยู่ในพื้นที่อย่างกว้างขวาง เนื่องจาก พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชานั้น มีเนื้อที่รอยต่อระหว่างประเทศมากถึง 532 ตารางกิโลเมตร เมื่อเปรียบเทียบกับชายแดนไทย-พม่ามีเพียง 53 ตารางกิโลเมตร ส่วนชายแดนไทย-ลาวมี 124 ตารางกิโลเมตร และชายแดนไทย-มาเลเซียก็มีเพียง 87 ตารางกิโลเมตร พื้นที่ทุ่นระเบิดของภาคตะวันออกดังกล่าวได้ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนตามแนวชายแดนอยู่เนืองๆ ไม่ว่าจะเป็นอันตรายต่อชีวิตหรือได้รับการบาดเจ็บหรือสูญเสียแขนขา และอวัยวะอื่นๆ เช่น สูญเสียดวงตาจากการโดนสะเก็ดระเบิด หรือกระสุนที่ตกค้างมา เป็นต้น¹

นอกจากนี้ ปัญหาทุ่นระเบิดยังส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ดังนี้

1. ด้านเศรษฐกิจ ภาคประชาชนต้องประสบภัยจากทุ่นระเบิดเป็นผลให้ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ เพราะส่วนใหญ่ผู้ที่ประสบภัยจากทุ่นระเบิดจะเป็นกำลังของครอบครัวหรือผู้หาเลี้ยงครอบครัวและส่งผลให้เกิดการขาดสภาพคล่องทางเศรษฐกิจของครอบครัว ภาครัฐต้องสูญเสียงบประมาณในด้านการรักษาพยาบาล และฟื้นฟูผู้ประสบภัยจากทุ่นระเบิด เนื่องจากผู้ประสบภัยส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อยและต้องอาศัยพื้นที่ป่าในการทำมาหากิน ส่วนพื้นที่ที่อยู่ในความครอบครองของประชาชนก็ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ทั้งทางด้านเกษตรกรรม หรือเป็นที่อยู่อาศัยก็ตาม

2. ด้านสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของผู้ประสบภัยทุ่นระเบิดสังหารทั้งที่เป็นการประกอบอาชีพ และการเกิดกลไกทางสังคมที่ต้องมีการเยียวยาผู้ประสบภัยดังกล่าว หากผู้ประสบภัยเป็นเสาหลักของครอบครัวอาจส่งผลให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น อันเนื่องมาจากสภาพเศรษฐกิจครอบครัว อาจส่งผลให้เกิดปัญหาครอบครัวและส่งผลให้เป็นปัญหาของสังคมในระยะต่อมา เช่น ปัญหายาเสพติด เป็นต้น

¹ สรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการช่วยเหลือดูแลผู้เดือดร้อนจากภัยทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา. เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2554

ในกรณีของภาคตะวันออกนั้น มีความพยายามเดินหน้ากวาดล้างทุ่นระเบิดตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาให้แล้วเสร็จภายในปี พ.ศ. 2561 ตามอนุสัญญาออกติดตาม เพื่อให้สอดคล้องกับการเปิดประชาคมอาเซียน เนื่องจาก การเปิดประชาคมอาเซียนถือเป็นการสร้างกลไกความร่วมมือ เพื่อให้เกิดศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ ยังผลสู่การจัดการตนเองอย่างยั่งยืนของชุมชนชายแดนภาคตะวันออก จะมีการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างในอนาคต เมื่อประเทศไทยได้กลายเป็นประเทศหนึ่งในประชาคมอาเซียน (ASEAN Community) ตั้งแต่ปีพ.ศ.2558 เป็นต้นไป เนื่องจากสถานภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ได้เปลี่ยนจากการเป็นรัฐชาติ (Nation State) มาเป็นภูมิภาคที่มีสถานะไร้พรมแดนมากขึ้น กล่าวคือในปัจจุบันประเทศไทยเป็นรัฐชาติที่เป็นสมาชิกของอาเซียน หรือสมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Association of Southeast Asian Nation : ASEAN)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าประสิทธิผลในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในภาคตะวันออกมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนชายแดนและการเชื่อมโยงไปสู่การเป็นประเทศในประชาคมอาเซียน ซึ่งต้องการการพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้มีสวัสดิภาพและความปลอดภัย ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการทุ่นระเบิดในพื้นที่จังหวัดตราด จันทบุรีและสระแก้ว จึงเป็นโจทย์ที่สำคัญสำหรับการวิจัยในโครงการนี้ โดยผู้วิจัยมีคำถามวิจัยที่สำคัญคือ ในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด ยังมีปัญหาและผลกระทบจากทุ่นระเบิดหรือไม่และอย่างไร ชุมชนในเขตชายแดนจังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราดมีศักยภาพมากน้อยเพียงใดในการมีส่วนร่วมจัดการกับปัญหาทุ่นระเบิด และจะมีข้อเสนอในเชิงนโยบายอะไรเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดระหว่างแนวชายแดนดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินโครงการวิจัยซึ่งมีระยะเวลาของโครงการ 2 ปีนั้น ในปีแรกจะเน้นการศึกษาพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและตราด ส่วนปีที่ 2 จะเน้นการศึกษาในจังหวัดสระแก้ว บทความนี้เป็นกรนำเสนอผลการศึกษาที่เสร็จสิ้นแล้วในปีแรกที่เน้นเฉพาะจังหวัดจันทบุรีและตราด

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสระแก้ว จันทบุรีและตราด มีวัตถุประสงค์หลักที่สำคัญ ดังนี้

1. ศึกษาปัญหาและผลกระทบของพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย – กัมพูชาของจังหวัดจันทบุรีและตราด
2. ศึกษาศักยภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย – กัมพูชาของจังหวัดจันทบุรีและตราด
3. ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดในเขตชายแดนไทย – กัมพูชาของจังหวัดจันทบุรีและตราด

4. เพื่อศึกษาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่งระเบิดในเขตชายแดนไทย – กัมพูชาของจังหวัดจันทบุรีและตราด

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในโครงการวิจัยนี้จะใช้วิธีดำเนินการวิจัยในเชิงคุณภาพ โดยแบ่งกระบวนการวิจัยออกเป็น 3 หัวข้อ คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น ผู้วิจัยจะใช้เทคนิคการวิจัยในเชิงคุณภาพ 5 รูปแบบด้วยกัน คือ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า (Oral History) การสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) และการสัมภาษณ์กลุ่ม (group interview)

2. การตรวจสอบข้อมูล ในตรวจสอบข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้มาจากการเก็บรวบรวมข้อมูล จากส่วนที่หนึ่งนั้น ผู้วิจัยจะใช้การตรวจสอบแบบหลักการสามเส้า (Triangulation) จาก 2 เทคนิคด้วยกันคือ

2.1 การตรวจสอบจากผู้ให้ข้อมูลที่มีจุดยืนต่างกัน ในการวิจัยนี้จะให้ผู้ให้ข้อมูล 4 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนเกษตรกรชาวสวนซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรง กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านที่รับผิดชอบการปกครองท้องที่และกลุ่มนักการเมืองในการปกครองท้องที่นั้น รวมถึงกลุ่มข้าราชการทหารผู้รับผิดชอบเกี่ยวกับการเก็บกู้ทุ่นระเบิด

2.2 การตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน ในการตรวจสอบดังกล่าวจะใช้ ข้อมูลจากเอกสารจากการสัมภาษณ์ และจากการสังเกตการณ์มาเปรียบเทียบ ว่าถ้าหากแหล่งข้อมูลที่ได้รับมานั้นแตกต่างกันไปหรือข้อมูลมาจากหลายๆแหล่ง จะมีความคลาดเคลื่อนหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อตรวจสอบเปรียบเทียบความถูกต้องของข้อมูลว่าเหมือนกันหรือต่างกันมากน้อยเพียงใด

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณภาพที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้ จะเป็นการตีความหมายทางสังคมของปรากฏการณ์เกี่ยวกับทุ่นระเบิด โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์เชิงคุณภาพแนวประวัติศาสตร์ รูปแบบการวิเคราะห์ที่จะใช้เพื่อช่วยตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่สำคัญมีดังนี้ (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559)²

3.1 การจัดกลุ่มข้อมูล หมายถึงการจัดหมวดหมู่ที่สามารถเก็บรวบรวมมาได้ทั้งหมด เป็นการจัดข้อมูลให้เป็นระบบ เพื่อให้เกิดความง่ายและสะดวกต่อการวิเคราะห์ อย่างมีความเชื่อมโยงตลอดจนมีเหตุผล เช่น การจัดแบ่งยุคของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม โดยใช้ Native s Criteria เป็นต้น

3.2 การวิเคราะห์เชิงกระบวนการ หมายถึง การวิเคราะห์ขั้นตอนของกิจกรรมต่างๆ ที่มีความเกี่ยวเนื่อง และสอดคล้องกันในกระบวนการพัฒนาพื้นที่ตามแนวชายแดนภาคตะวันออก เช่น การมีส่วนร่วม

² ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, ปฏิบัติการวิจัยทางสังคม. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, 2559.

ในการรับรู้ การแสดงความคิดเห็น การปรึกษาหารือ การตัดสินใจและการบริหารจัดการผลประโยชน์ต่างๆ อย่างเสมอภาคและเป็นธรรม เป็นต้น

3.3 การวิเคราะห์เชิงสาเหตุ จะวิเคราะห์โดยคำนึงถึงสาเหตุที่มาจากหลากหลายปัจจัย สาเหตุที่มีข้อมูลรองรับการตีความและข้อมูลดังกล่าวได้ผ่านการตรวจสอบมาแล้ว

ผลการวิจัย

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 สามารถสรุปได้ว่า เมื่อพิจารณาถึงปัญหาทุกระเบิดในพื้นที่สองจังหวัดแล้วจะพบว่าในปัจจุบันยังคงมีทุกระเบิดและกระสุนดินปืนตกค้างอยู่ การหลงเหลือของทุกระเบิดมีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ชายแดนในจังหวัดตราดและจันทบุรี คือ ในจังหวัดตราดนั้นยังมีทุกระเบิดหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากตั้งสะท้อนได้จากระเบิดที่เกิดขึ้นเมื่อมีไฟไหม้ป่า เนื่องจากสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาบรรทัดที่มีความสูงชันและยังเป็นป่าดงดิบที่ยากต่อการใช้เครื่องมือเก็บทุกระเบิด ในขณะที่พื้นที่ชายแดนจังหวัดจันทบุรีพบว่ามีทุกระเบิดหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก เนื่องจากภูมิประเทศเป็นป่าโปร่งโดยมีคลองเป็นแนวชายแดนที่มีวัดทุกระเบิดรวมถึงกระสุนดินปืนที่หลงเหลืออยู่ในพื้นที่ดังกล่าวนั้นมีตกค้างในหลายๆ ลักษณะเช่น ระเบิดที่ถูกฝังอยู่ใต้ดินในป่าเขาสูงชัน ระเบิดตกอยู่ในห้วยหนอง คลอง บึง หรือระดับที่ตกค้างอยู่ภายในเขตที่มีป่าโปร่ง เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการตกค้างอยู่ของกระสุนดินปืนดังกล่าวมีหลากหลายประเภทโดยมีชื่อเรียกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ในท้องถิ่น มีการค้นพบ เช่น ระเบิดรถถัง เป็นระเบิดที่มีขนาดใหญ่และมีอำนาจทำลายล้างค่อนข้างสูงมาก ถูกใช้สำหรับทำลายเป้าหมายขนาดใหญ่ เช่น รถถัง รถจีเอ็มซี เป็นต้น ระเบิดมักถูกค้นพบอยู่ตามแนวที่ราบที่รถสามารถสัญจรได้ เพื่อสกัดกั้นข้าศึกที่มากับรถถังหรือรถยนต์ขนาดใหญ่ ระเบิดกวนอิม เป็นระเบิดที่ถูกเรียกในท้องถิ่น เนื่องจากจะมีลักษณะคล้ายกับตลับกวนอิมที่เป็นครีมทาหน้าเมื่อมีการเหยียบนี้จะเกิดการยุบตัวและระเบิดทันทีที่ระเบิดกวนอิมมีอำนาจทำลายล้างตัวบุคคล ดังนั้นจึงเรียกว่าระเบิดตดชา การเก็บทุกระเบิดกวนอิมให้หมดไปค่อนข้างยากลำบากทั้งนี้เพราะเป็นวัสดุขนาดเล็กที่จะถูกเคลื่อนที่ไปได้ตลอดเวลา เช่นเมื่อยามฝนตกหน้าระเบิดจะไหลไปตามน้ำจากจุดหนึ่งไปอยู่อีกจุดหนึ่ง เราจะพบว่าระเบิดกวนอิมสามารถทำลายชีวิตของคนและสัตว์ป่าเป็นจำนวนมาก ระเบิดโรงผีหรือระเบิดหีบศพ มีการทำงานคล้ายระเบิดกวนอิมแต่จะมีขนาดใหญ่กว่ากวนอิม ระเบิดดังกล่าวมีลักษณะคล้ายๆ กับกล่องไม้ขีดไฟ หรือโรงศพคนตายโดยมีกล่องเป็นไม้ นอกจากนี้ยังมี ระเบิดกระป๋องที่มีลักษณะคล้ายกระป๋องนมโดยมีทั้งจุกและหู แต่ถ้าเป็นแบบขนวนจะดึงด้วยเชือก และระเบิดที่เรียกว่าฝักข้าวโพด ที่มีลักษณะคล้ายฝักข้าวโพดในเวลาง่วงตั้งขึ้นและมีสายพานควบคุมการทำงาน ผลการศึกษาวิจัยพบว่ามีทุกระเบิดชนิดเอ็ม79 อีกด้วย

การศึกษาถึงวัดทุกระเบิดที่มีหลงเหลืออยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-กัมพูชาในภาคตะวันออกนี้พบว่า ทั้งสองจังหวัดมีสาเหตุที่เหมือนกันคือที่มาของปัญหาทุกระเบิดในเขตพื้นที่นั้นเกิดขึ้นมาจากภาวะสงครามในประเทศกัมพูชาโดยจุดเริ่มต้นมีมาตั้งแต่ ประมาณปี พ.ศ.2510 การเกิดสถานการณ์สู้รบตาม

บริเวณแนวชายแดนรอยต่อระหว่างไทย-กัมพูชา ดังกล่าวเป็นผลพวงมาจากการแผ่ขยายลัทธิของคอมมิวนิสต์ที่อาศัยยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหวตามแนวชายแดนของประเทศต่างๆ ทั้งตามแนวชายแดนไทยพม่า กัมพูชา และลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณชายแดนของไทยในภาคตะวันออกที่เป็นเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา การสู้รบตามแนวชายแดนได้เริ่มความรุนแรงมากขึ้นเรื่อย ๆ จนทางรัฐบาลไทยต้องส่งหน่วยนาวิกโยธิน เข้าไปช่วยดูแลพื้นที่ตามแนวชายแดน จังหวัดจันทบุรี และให้กองเรือยุทธการเข้าดูแลพื้นที่แนวชายแดนจังหวัดตราด

การสู้รบกันตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชาก็เพิ่มปริมาณและขยายพื้นที่การสู้รบออกไปมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งในปีพ.ศ.2522 พรรคคอมมิวนิสต์เวียดนามได้นำกองทัพเข้ายึดครองกัมพูชา ผลพวงดังกล่าวทำให้มีคนไทยกัมพูชาอพยพหนีสงครามเข้ามาในฝั่งประเทศไทยเกินกว่า 100,000 คน หน่วยความมั่นคงของไทยที่ดูแลพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา พยายามผลักดันให้ผู้อพยพย้อนกลับไปในฝั่งกัมพูชา แต่ก็ไม่เป็นผลดังนั้นในเวลาต่อมารัฐบาลของไทยจึงได้อนุญาตให้ประชาชนชาวกัมพูชาเข้ามาลี้ภัยสงครามอยู่ในประเทศไทยได้ หลังจากนั้นจังหวัดตราดจึงได้ก่อตั้งศูนย์รับผู้อพยพ เช่น ค่ายสุสานต์และค่ายไซค์เค

การอพยพหนีการสู้รบของประชาชนชาวกัมพูชาเข้ามายังเขตดินแดนฝั่งไทยมากขึ้นเรื่อย ๆ เช่น บริเวณบ้านเขาพลู อ.เมืองตราด บ้านมะม่วง อ.บ่อไร่ บ้านโชดทราย ต.หาดเล็ก อ.คลองใหญ่ จ.ตราด หรือ อ.โป่งน้ำร้อน และ อ.เขาสอยดาว จ.จันทบุรี ภายหลังเมื่อปีพ.ศ.2533 สงครามภายในประเทศกัมพูชาสงบลง ประชาชนผู้อพยพชาวกัมพูชากลับประเทศบ้านเกิดหมดแล้ว ประชาชนชาวไทยที่อยู่อาศัยดั้งเดิมพยายามเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ ทว่าไม่สามารถประกอบอาชีพได้ตามปกติเนื่องจากในพื้นที่มีทุ่นระเบิดหลงเหลือจากการฝังระเบิดเพื่อเป็นกลยุทธ์การสู้รบตามแนวชายแดนทั้งฝ่ายเขมรแดง เวียดนามและรวมถึงพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยที่ทำการสู้รบกับรัฐบาลไทยตามแนวชายแดนจังหวัดจันทบุรีด้วย

การที่ยังคงมีทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ในพื้นที่ทั้งสองจังหวัด ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่เนื่อง ๆ อันเป็นอันตรายที่ส่งผลถึงชีวิตหรือสูญเสียอวัยวะของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชาชนผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนทำไร่ หรือการหาของป่า เช่น การสูญเสียดวงตาหรือแขนขาจากการโดนสะเก็ดระเบิด เป็นต้น

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 สามารถสรุปได้ว่า จากการศึกษาถึงศักยภาพและปัจจัยของพื้นที่ทั้งสองจังหวัดนั้นพบว่า จังหวัดตราดและจันทบุรีมีศักยภาพร่วมกันในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด 2 ด้านใหญ่ ๆ คือ

1. ศักยภาพการมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่า
2. ศักยภาพการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ

กล่าวโดยสรุปแล้ว พบว่า จังหวัดตราดและจันทบุรีมีศักยภาพร่วมกันในการบริหารจัดการทุ่นระเบิด 2 ประการ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าและการเรียนรู้ที่จะเก็บกู้ระเบิดได้บางระดับ ส่วนปัจจัยหลักที่มีผลต่อศักยภาพในการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ คือ การมีประสบการณ์ในพื้นที่ป่าเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เกิด

จากความชำนาญในการเดินหาของป่าเป็นประจำ จนเป็นวิถีตั้งแต่อดีตไม่ว่าจะเป็นการหาของป่าเพื่อการบริโภคโดยตรงหรือการนำมาทำผลิตภัณฑ์

ความสามารถในการเก็บกู้ระเบิดของชุมชนจังหวัดตราดและจันทบุรีนั้น เป็นความสามารถที่จะเก็บกู้ระเบิดเฉพาะระเบิดที่อยู่ในทางเดิน ซึ่งได้แก่ ระเบิดแบบกวนอิม เป็นหลัก นอกเหนือจากนั้นก็ยังมีระเบิดประเภทที่ไม่มีสายดึง เนื่องจากลักษณะของระเบิดที่ฝังอยู่ในพื้นที่ จะอยู่ในทางเดินป่าเป็นหลัก บริเวณที่ชันมาก ๆ ก็จะไม่มีการฝังทุ่นระเบิด เนื่องจากยากลำบากต่อการเดินป่า นอกจากนี้ ตามเส้นทางเดินป่าในการขึ้นเขาไปหาของป่าก็จะมีฝังอยู่เช่นกัน โดยมีใบไม้ปกปิดร่องรอยทุ่นระเบิด และยังมีทุ่นระเบิดฝังอยู่ตามโคนต้นไม้ใหญ่ สาเหตุที่ต้องฝังตามโคนต้นไม้ใหญ่นั้น เพื่อหวังให้ทหารที่หนีมา เมื่อเข้าไปพักที่นั่นแล้วให้ระเบิดทำงาน ดังนั้นจึงมีระเบิดเป็นจำนวนมากบริเวณโคนไม้ใหญ่

อย่างไรก็ตามผลการศึกษายังพบอีกว่าถึงแม้ชุมชนจะมีศักยภาพในการมีส่วนร่วม แต่ในภาคของการปฏิบัติก็มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เช่น ในความเป็นจริงยังมีทุ่นระเบิดและดินปืนอยู่อีกจำนวนมาก รวมถึงปัญหาหน่วยงานที่มีอำนาจในการพิจารณาอนุญาตให้ประชาชนได้เข้าไปทำประโยชน์ เช่น กรมป่าไม้ และกองกำลังทหารพรานซึ่งโดยกฎหมายปกติแล้วประชาชนไม่สามารถเข้าไปครอบครอง หรือเข้าไปทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้อันเป็นสาธารณะ ทางฝ่ายเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานซึ่งกำกับดูแลมักอ้างความชอบธรรมเรื่องความมั่นคงชายแดนหรือความไม่ปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนในการเข้าไปพื้นที่ทุ่นระเบิด

ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุ่นระเบิดตามวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 4 นั้น พบว่า ศักยภาพดังกล่าวจะเกิดจากที่ชุมชนมีทุนประเภทต่างๆ เป็นทรัพยากร (resource) ของชุมชน ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนทางเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทุนทางวัฒนธรรมในบริบทนี้หมายถึง ความรู้ด้านต่างๆ ที่ผนวกเข้ากับประสบการณ์ของประชาชนในพื้นที่ ที่มีการสั่งสมกันมาในลักษณะรุ่นสู่รุ่นตั้งแต่สมัยอดีต กล่าวคือประชาชนมีการพูดคุย ถ่ายทอด แนะนำ และบอกกล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้น กระทั่งกลายเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อกันเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาตามประสบการณ์ในพื้นที่ที่ยังคงพบทุ่นระเบิดตกค้างอยู่ หรือแม้กระทั่งการสังเกตความผิดปกติขณะที่ออกไปเก็บหาของป่า ภูมิปัญญาดังที่ว่่านี้นำไปสู่การทำสัญลักษณ์ เพื่อเป็นการบ่งบอกความมีอันตรายของพื้นที่บริเวณดังกล่าว อีกทั้งเป็นการแสดงให้เห็นให้สาธารณะได้รับรู้ร่วมกันว่าพื้นที่บริเวณนั้นควรหลบและควรหลีกเลี่ยง เช่น การใช้สีแดงทาบริเวณปลายไม้ไผ่แล้วนำไปปักไว้ตามจุดต่างๆ เพื่อมีเจตนาในการบ่งบอกว่าบริเวณนั้นเป็นอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เนื่องจากว่ามีวัตถุระเบิดหลงเหลืออยู่ในบริเวณนั้น เป็นต้น

ปัจจัยทุนทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุ่นระเบิด ที่ชาวบ้านในตำบล ได้รับมาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานทางทหาร เป็นต้น ทุนทรัพยากรมนุษย์ที่เกิดจากการอบรมนี้มีผลไปเพิ่มพูนทุนทางวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันที่ต้องอยู่ร่วมกับทุ่นระเบิดในพื้นที่ เช่น แต่เดิมชาวบ้านเรียนรู้ทุ่นระเบิดและการจัดการโดยอาศัยประสบการณ์จากการที่มีชาวบ้านกลุ่มอื่นเหยียบทุ่นระเบิด และ/หรือทหารเขมรแดงที่อพยพมาอยู่ในตำบล ได้แนะนำเพิ่มเติม

ในการจัดการปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับทุกระเบิด สิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะจัดการกับทุกระเบิดได้ในระดับหนึ่ง ตามที่มีตามเกิดเช่นการเผาระเบิด เป็นต้น แต่หลังจากนั้นเมื่อสงครามเขมรแดงยุติลง และมีทุกระเบิดหลงเหลืออยู่ในพื้นที่หน่วยทหารก็ได้เข้ามาทำการอบรมเกี่ยวกับทุกระเบิดในการจัดการทุกระเบิดให้แก่ชาวบ้านเพิ่มเติม ซึ่งมีผลให้ชาวบ้านรู้จักจัดการทุกระเบิดที่เหมาะสมและปลอดภัยยิ่งขึ้น

ส่วนปัจจัยด้านทุนทางสังคม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือช่วยเสริมสร้างศักยภาพในการติดตามและประเมินผลโครงการพัฒนาพื้นที่ ทุนทางสังคมในที่นี้ได้แก่ข้อตกลงทางสังคมที่มีร่วมกันของประชาชนภายในชุมชนและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยมีองค์กรทางสังคมคอยเป็นพี่เลี้ยงสำหรับช่วยกำกับดูแลอยู่ทั้งเบื้องหน้าและเบื้องหลัง ดังนั้นหากประชาชนผู้ใดปฏิบัติตนที่ละเมิดกฎกติกาสังคมของส่วนร่วม จะถูกประชาชนส่วนใหญ่ตำหนิหรือบางครั้งอาจใช้มาตรการทางสังคมในการลงโทษ เช่น การปล่อยให้อยู่อย่างโดดเดี่ยว โดยไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือแม้กระทั่งการพบปะพูดคุยสังสรรค์กัน เป็นต้น ในกรณีของจังหวัดตราดและจันทบุรีพบว่ายังมีความเป็นชุมชน(communitiy)อยู่ มีความเป็นชุมชนสูง เมื่อชุมชนมีกิจกรรมใดๆ เกิดขึ้นประชาชนมักมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา เมื่อถึงคราวที่ชุมชนต้องอาศัยกำลังกาย กำลังใจในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ก็มักสามารถดำเนินกิจกรรมเหล่านั้นสำเร็จได้เป็นอย่างดี อีกทั้งมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ปัจจัยด้านสุดท้ายเป็นปัจจัยด้านทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางเศรษฐกิจที่ชุมชนมีอยู่สำหรับการพัฒนาพื้นที่ทุกระเบิด ก็คือ แรงงาน ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า ประชาชนทั้งสองจังหวัดมีการประกอบอาชีพ ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่จึงมีงานทำเกือบทั้งหมด การมีงานทำของประชาชนส่วนใหญ่ยังผลทำให้ประชาชนสามารถเสียสละเวลาเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ทุกระเบิด พบว่านอกจากนี้ในอนาคตหลังจากเก็บทุกระเบิดให้ปลอดภัยในพื้นที่แล้วคาดหวังประชาชนจะสามารถสร้างรายได้เพิ่มจากพื้นที่ทุกระเบิดในอดีตได้ อาทิเช่น การมีรายได้จากการทำสวนผลไม้ที่ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเสริมสร้างหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 ผลการศึกษานี้ มีข้อค้นพบว่าแม้ว่าสถานการณ์ปัจจุบันสงครามการสู้รบในภูมิภาคตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามแนวชายแดนระหว่างไทย-กัมพูชาจะสงบนิ่งมานานแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีวัตถุระเบิดฝังอยู่ในพื้นที่อย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เนื่องจากระเบิดและกระสุนดินปืนถูกนำมาฝังไว้เมื่อตอนเกิดสงครามการสู้รบ การที่ยังคงมีวัตถุระเบิดตกค้างอยู่ในพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้เอง ส่งผลกระทบสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ดังกล่าวอยู่เนืองๆ อันเป็นอันตรายที่ส่งผลถึงชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มประชาชนผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนทำไร่ หรือการหาของป่า จนได้รับบาดเจ็บหรือสูญเสียแขนขาและอวัยวะอื่นๆ เช่น การสูญเสียดวงตาจากการโดนสะเก็ดระเบิด หรือกระสุนปืนที่ติดอวนมา เป็นต้น นอกจากนี้แล้วผลการศึกษายังมีข้อค้นพบด้วยว่า หลังจากเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นแล้วมาตรการการเยียวยาช่วยเหลือของส่วนราชการ รวมถึงภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง สามารถกระทำได้เพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่มีลักษณะของการเป็นสวัสดิการทางสังคม

เช่น มูลนิธิสมเด็จย่า ช่วยเหลือเบื้องต้นในการสนับสนุนหาเทียม อวัยวะเทียม หรือกรณีที่ต้องจัดการบริหารส่วนท้องถิ่นช่วยเหลือให้เงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพคนพิการเดือนละประมาณ 500 บาทเท่านั้น เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าวิธีการดังกล่าวมาแล้วนี้จึงมิใช่การแก้ไขเชิงนโยบายที่มีความเป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืน อันจะนำไปสู่วิถีทางการเสริมสร้างศักยภาพของการพัฒนาพื้นที่ เพื่อที่จะทำให้ชุมชนที่ประสบปัญหาทุพพิกาลได้มีการจัดการตนเองอย่างยั่งยืนได้

ดังนั้น ข้อเสนอเชิงนโยบายประการแรกก็คือ การเก็บกู้ระเบิดให้หมดไปจากพื้นที่ในชุมชน หลังจากนั้นควรมีการจัดทำโครงการพัฒนาในพื้นที่ทุพพิกาลเดิม นอกจากนี้ในโอกาสหลังจากการเก็บกู้ระเบิดให้ปลอดภัยในพื้นที่แล้ว ประชาชนยังคาดหวังว่าจะสามารถใช้พื้นที่ทำโครงการพัฒนาต่อไปได้ เช่น โครงการการสร้างรายได้เพิ่มจากพื้นที่ทุพพิกาลในอดีตไม่ว่าจะเป็นรายได้จากการทำสวนผลไม้ในอดีตที่ไม่สามารถเข้าไปบริหารจัดการสวนผลไม้ของตนเองได้อย่างเต็มที่ การปลูกพืชสมุนไพร การปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการเสริมสร้างหรือการแปรรูปผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว เป็นต้น

ประชาชนในพื้นที่ต่างมีความมั่นใจว่า หากมีการเก็บกู้วัตถุระเบิดรวมถึงกระสุนดินปืนที่ตกค้างอยู่ในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานานได้แล้วนั้น ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างมีความมั่นใจว่า จะสามารถสร้างกระบวนการความร่วมมือในลักษณะของการเป็นภาคีเครือข่ายการบริหารจัดการ(public governance)ในการพัฒนาได้อย่างยั่งยืน โดยมีภาคีผู้ร่วมขับเคลื่อนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุพพิกาลที่สำคัญ 5 ภาคีหลักด้วยกัน

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2. หน่วยงานราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ทุพพิกาล เช่น กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ
3. หน่วยงานประเภทองค์กรการมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาชุมชน หรือสภาองค์กรชุมชนตำบล เป็นต้น
4. กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องถิ่น
5. องค์กรเอกชนอื่นๆที่เกี่ยวข้อง เช่น มูลนิธิพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ

ในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการใดอันเกี่ยวเนื่องกับการได้ประโยชน์และการเสียประโยชน์ก็ประชาชนในพื้นที่ดังกล่าวแล้ว ควรมีการกำหนดการใช้สถานที่เวทีกลางได้แก่ สถานที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งผู้ให้ข้อมูลหลักให้เหตุผลของการใช้ที่ทำการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนนั้น มีเหตุผลมาจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่ในการกำกับดูแล การบำบัดทุกข์บำรุงสุขและการให้บริการด้านนโยบายสาธารณะท้องถิ่น ให้กับประชาชนนั้นๆ อยู่แล้วภายใต้กฎหมายรวมถึงพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับการใช้เป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ร่วมกันจากทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาทุพพิกาลตามบริเวณชายแดนไทย-กัมพูชา ก็อยู่ภายใต้เงื่อนไขนี้

เช่นเดียวกัน นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาครั้งนี้ยังมีข้อค้นพบถึงสาเหตุปัจจัยที่ประชาชนยกขึ้นมาเป็นเหตุผลสำคัญในการเสนอให้เลิกใช้ที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการขับเคลื่อน เพราะเนื่องจากเมื่อพิจารณาภาพโดยรวมอย่างละเอียดพบว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีความพร้อมมากที่สุด เมื่อเทียบกับองค์กรทางศาสนา เช่น วัด มัสยิด เป็นต้น หรือแม้กระทั่งสถาบันทางการศึกษา เช่น โรงเรียน ศูนย์กลางการเรียนรู้นอกโรงเรียน เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีจุดแข็งในการบริหารจัดการหลายด้าน ในการนี้เทศบาลมีความพร้อมทั้งทางด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร และอื่นๆ อีกหลายประการ และที่สำคัญมากที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ ค่านิยมที่ทุกฝ่ายมีความเห็นตรงกันว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นถือได้ว่าเป็นหน่วยราชการที่มีที่ทำการตั้งอยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด โดยสามารถเป็นตัวจักรสำคัญที่สามารถนำไปสู่การดำเนินกระบวนการขับเคลื่อนกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์สุขของประชาชนได้เป็นอย่างดี

การดำเนินกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ โดยใช้สถานที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นเวทีกลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของการศึกษาพื้นที่ทุ่นระเบิดจากพื้นที่ที่รณศึกษาทั้งสองจังหวัดนั้น ค้นพบว่า การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายอันได้แก่ ฝ่ายทหาร ฝ่ายผู้นำท้องถิ่น ฝ่ายปกครองท้องถิ่น ฝ่ายเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และฝ่ายประชาชน จะสามารถร่วมกันกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่มีศักยภาพสูง และมีโอกาสประสบความสำเร็จที่เป็นประโยชน์มากที่สุด มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากกลไกของพหุภาคีในการพัฒนาเป็นหลักซึ่งได้แก่ ภาคีฝ่ายทหารซึ่งในการศึกษาค้นคว้านี้มีบทบาทสำคัญมากสำหรับพื้นที่ที่รณศึกษา ทั้งสองแห่งเป็นทหารจากกองกำลังนาวิกโยธินและกองกำลังทหารพรานอยู่ภายใต้การประกาศใช้กฎอัยการศึกมาตั้งแต่สมัยสงครามการสู้รบในกัมพูชา จากนั้นทหารกัมพูชาที่พลีชีพแล้วสงครามได้ถอยร่นหลบหนีเข้าศึกษาเข้ามาอยู่ในดินแดนของประเทศไทย ยุทธวิธีการสู้รบดังกล่าวมีการวางทุ่นระเบิดเพื่อสกัดกั้นการไหลล้นของศัตรู ดังนั้นเมื่อสงครามการสู้รบสงบลงพื้นที่บริเวณที่ผู้วิจัยใช้เป็นกรณีศึกษาจึงเต็มไปด้วยทุ่นระเบิดและกระสุนดินปืนที่ยังคงตกค้างอยู่อีกเป็นจำนวนมาก ด้วยทางราชการมีความตระหนักว่าประชาชนจะได้รับอันตรายจากทุ่นระเบิดดังกล่าว จึงออกประกาศให้ตำบลคลองใหญ่เป็นพื้นที่ควบคุมภายใต้กฎอัยการศึกมาจนถึงชั่วระยะเวลาที่ทำการวิจัยอยู่นี้ ดังนั้นอำนาจสำคัญและเด็ดขาดจึงขึ้นอยู่กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารโดยสิ้นเชิง ขณะที่พื้นที่ชุมชนจังหวัดตราดนั้น สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินเขาแวดล้อมด้วยป่าไม้น้อยใหญ่นานาชนิด การดูแลพื้นที่เป็นของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ซึ่งรวมกันดูแลรักษากับกองกำลังทหารพราน จึงสามารถพอมองเห็นสถานการณ์ต่างๆ ได้ว่าการที่ประชาชนหรือบุคคลโดยทั่วไปจะสามารถเดินทางเข้าออกพื้นที่บริเวณดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องขออนุญาตจากเจ้าหน้าที่กองกำลังทหารพรานที่ตั้งด่านสกัดอยู่

นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาที่มีข้อค้นพบอีกว่าภาคีที่ถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นองค์กรสำคัญอีกองค์กรหนึ่งก็คือ ภาคีสถาองค์กรชุมชน ที่ถูกขับเคลื่อนโดยอาศัยการเป็นตัวแทนของประชาชนในพื้นที่ การขับเคลื่อนดังกล่าวอาศัยพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2546 เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน นอกจากภาคีต่างๆ ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้นยังพบว่า ภาคีสำคัญที่การขับเคลื่อนกิจกรรมหรือโครงการไม่สามารถขาด

ได้ก็คือ ภาวการณ์ของการปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ทุกฝ่ายยอมรับมีทรัพยากรในการบริหารหลายประการ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจะสามารถเป็นตัวจักรฟันเฟืองนั้นการขับเคลื่อนมิติต่างๆ ก่อนข้างดี และประชาชนในพื้นที่ในสถานการณ์ในปัจจุบันต่างให้ความหวังไว้กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับค่อนข้างสูง

ส่วนภาคต่อมาที่เป็นภาคหลักของท้องถิ่นก็คือภาคของฝ่ายผู้นำการปกครองท้องถิ่นได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น โดยในทางปฏิบัติแม้ว่ากลุ่มผู้ปกครองท้องถิ่นจะมีสถานะเป็นผู้นำแบบการปกครองเพื่อดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้กับประชาชนเท่านั้นแต่ไม่มีการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาท้องถิ่นแต่อย่างใด แต่ทว่าในการสร้างกระบวนการพัฒนาใดๆไม่ควรปฏิเสธหรือละเลยการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีผู้ปกครองท้องถิ่นเป็นอันดับแรก เนื่องจากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนของทั้งสองพื้นที่การศึกษาแล้วพบว่า ประชาชนมีความสัมพันธ์กับกลุ่มกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มาเป็นระยะเวลาช้านาน การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ทุนระเบิดนี้จึงจำเป็นต้องอาศัยกลไกจากภาคีต่างๆดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นอย่างบูรณาการ อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนที่ต้องอาศัยทั้งรูปแบบและวิธีการที่ดีนี้

อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิเคราะห์ถึงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย ผู้วิจัยจะอภิปรายเปรียบเทียบระหว่างข้อค้นที่ได้จากการศึกษาและองค์ความรู้เดิมจากเนื้อหาบทที่ 2 พบว่า ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยเป็นการยืนยัน (confirmation) องค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเกี่ยวกับทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการปฏิบัติการ ดังนี้

ทฤษฎีการปฏิบัติการของปีแอร์บูร์ดิเยอมองว่าการปฏิบัติการของคนในสังคมมาจากปัจจัยหลัก 3 ประการ คือ ฮาบิตุส (Habitus) สนาม (field) และทุน (capital) กล่าวคือ ฮาบิตุส หมายถึง กิริยาท่าทาง ความคิด มารยาทของบุคคลที่ได้มาและสั่งสมอยู่ในตัวโดยไม่รู้ตัวว่ามันดำรงอยู่ ส่วนสนามในที่นี้ หมายถึง พื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ส่วนทุน หมายถึง ทรัพยากร (resources) ที่ผู้กระทำการสามารถนำมาใช้เพื่อการปฏิบัติได้ โดยบูร์ดิเยอแบ่งออกเป็น 4 ทุนหลัก คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์³

ข้อค้นพบจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า ปฏิบัติการในการจัดการทุนระเบิดของชุมชนตำบลในพื้นที่จังหวัดจันทบุรีและตราดนั้น เป็นผลมาจากปัจจัยทั้งสามตามทฤษฎีของบูร์ดิเยอ ในกรณีของฮาบิตุส พบว่า วิถีชุมชนที่ต้องพึ่งพาป่ามายาวนานในรูปแบบต่างๆ เช่น อาหาร สมุนไพร สินค้าของป่า เป็นต้นนั้นหล่อหลอมให้เกิดฮาบิตุส ในการเข้าป่าเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น เมื่อเกิดการดำรงอยู่ของทุนระเบิดในป่า ฮาบิตุสจึงเป็นปัจจัยในการผลักดันให้เข้าไปแก้ไขปัญหาทุนระเบิด

³ Bourdier Pierre. *Outline of a Theory of Practice*. Translated by Richard Nice. (New York: Cambridge University Press. 1972). p.38

ปัจจัยเกี่ยวกับสนาม พบว่า พื้นที่ทุนระเบิดในชุมชนตำบลต่างๆของจังหวัดจันทบุรีและตราดนั้น เป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้กฎอัยการศึกของฝ่ายทหาร ดังนั้น พื้นที่สนามทางด้านความมั่นคงจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติการเกี่ยวกับทุนระเบิดที่ฝังอยู่

เมื่อพิจารณาถึงเรื่องทุนที่เป็นทรัพยากรในการขับเคลื่อน ข้อค้นพบจากงานวิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงทุนตามแนวคิดของบัวร์ดิเยอที่มีผลต่อการเข้าไปจัดการทุนระเบิดของชุมชนก็คือ ทุนทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นความรู้จากประสบการณ์ของชุมชนเกี่ยวกับทุนระเบิด ที่ได้มาจากสถานการณ์ของสงคราม ส่วนทุนทางด้านสังคม ก็เป็นเครือข่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายภายในชุมชนที่มีผลต่อการจัดการทุนระเบิด เช่น ความสัมพันธ์แบบญาติสนิทมิตรสหาย เป็นต้น ส่วนทุนทางด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นปัจจัยด้านการเงินและฐานะทางเศรษฐกิจที่บางชุมชนสามารถนำมาใช้ในการจัดการทุนระเบิดได้ โดยหวังเป็นการลงทุนในการผลิตสินค้าอื่น เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ทุนระเบิด เป็นต้น ในกรณีของทุนสัญลักษณ์ยังไม่พบบทบาทในการจัดการทุนระเบิด อาจเนื่องมาจากประเด็นทุนระเบิดนั้นเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์โดยตรง

อย่างไรก็ดี จากข้อค้นพบในการวิจัยพบว่า มีทุนอีกประเภทหนึ่งซึ่งมิได้นำเสนอในทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบัวร์ดิเยอก็คือ ทุนทางทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งได้แก่ ความรู้และทักษะเกี่ยวกับการจัดการทุนระเบิด ซึ่งชุมชนได้มาจากการอบรมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะฝ่ายทหาร ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบัวร์ดิเยอนั้น เน้นการวิเคราะห์ในระดับวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิต (way of life) จึงให้ความสำคัญกับหน่วยวิเคราะห์ที่เป็นกลุ่ม (group concept) มากกว่าหน่วยวิเคราะห์ในระดับปัจเจก ซึ่งทุนทรัพยากรมนุษย์นั้นเป็นหน่วยวิเคราะห์ในระดับปัจเจก ดังนั้นในการนำทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติของบัวร์ดิเยอไปใช้ในการวิเคราะห์ จึงควรให้ความสำคัญต่อทุนทรัพยากรมนุษย์เพิ่มเติม

ข้อเสนอแนะ

จากข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยเรื่อง ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการพื้นที่ทุนระเบิดในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จันทบุรีและตราด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากพื้นฐานของข้อค้นพบที่สำคัญดังนี้

1. จากการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการทุนระเบิดนั้น ปัจจัยเกี่ยวกับสนาม (field) นั้น ยังอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่ของฝ่ายทหารโดยผ่านการใช้อำนาจอัยการศึกตามชายแดน ทำให้พิจารณาการเก็บกู้ทุนระเบิดเพียงเฉพาะมิติความมั่นคงทางทหารเพียงอย่างเดียว ดังนั้น จึงควรมีการยกเลิกกฎอัยการศึกในพื้นที่ทุนระเบิดและจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการทุนระเบิดในลักษณะที่มีหลายภาคส่วนเข้าร่วมกับทางรัฐที่เราเรียกกันว่า ภาวการณ์บริหารสาธารณะ (public governance)

2. จากข้อค้นพบในการวิจัยพบว่า ทุนในฐานะทรัพยากรที่ช่วยในการขับเคลื่อนการบริหารจัดการทุนระเบิดของชุมชน ยังมีเพียง 2 ทุนหลักคือ ทุนวัฒนธรรมและทุนทรัพยากรมนุษย์ โดยทุนทางสังคมและทุน

ทางเศรษฐกิจนั้น มีปรากฏอยู่ในบางตำบล ดังนั้น เพื่อช่วยให้การปฏิบัติการเกี่ยวกับทุนระเบิดในตำบลมีความเข้มแข็งมากขึ้น ควรมีการพัฒนาทุนที่นอกเหนือจากทุนวัฒนธรรมและทรัพยากรมนุษย์มากขึ้น ได้แก่ การพัฒนาเครือข่ายในตำบล ซึ่งเป็นการสร้างทุนทางสังคมในการบริหารจัดการทุนระเบิด และการแสวงหาแหล่งเงินทุนเพื่อสนับสนุนการจัดการทุนระเบิดในตำบล

เอกสารอ้างอิง

ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. **ปฏิบัติการวิจัยทางสังคม**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. 2559.

สรุปผลการประชุมเชิงปฏิบัติการช่วยเหลือดูแลผู้เดือดร้อนจากภัยทุนระเบิดตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา. เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2554

Bourdier Pierre. **Outline of a Theory of Practice**. Translated by Richard Nice. New York: Cambridge University Press. 1972